

Səhər Orucova
 Bakı Dövlət Universiteti(Azərbaycan)

«SMOMPK» MƏCMUƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN
 XALQ QƏHRƏMANLIQ MAHNILARI

Açar sözlər: Mahnılar, aşiq, xalq, tərcümə, mətn, məcmuə, folklor

Azərbaycan xalq yaradıcılığında lirik janrlarda yaranan nümunələr sırasında mühüm yerlərdən birini də qəhrəmanlıq mahnıları tutur. Folklorumuzda bu janrdə yaranan nəğmə və mahnıların tarixi çox qədimdir. Xalq öz içindən çıxan igidlik göstərən, şücaəti, qorxmazlığı ilə fərqlənən qəhrəmanlarına həmişə nəğmələr, mahnılar qoşmuş və el məclislərində ifa etmişlər. «Kitabi Dədə Qorqud», «Koroğlu», «Qaçaq Nəbi», «Qaçaq Kərəm», «Qatır Məmməd», «Qandal Nağı» kimi dastanlarda bu cür qəhrəmanları vəsf edən xalq tərəfindən yaradılmış mahnı mətnləri sıx-sıxdır və aşıqlar bu nəğmələri müxtəlif aşiq havaları üstündə, sazəndələr, xanəndələr isə xalq bəstələrində xüsusi şövqlə ifa edirlər. Bütün bu faktlar göstərir ki, Azərbaycan xalqının həyatında, ağız ədəbiyyatında bu mahnı janrının yaranma tarixi olduqca qədimdir, davamlıdır və onlar bu gün də yaranmaqdadır...

XIX əsrdə nəşrə başlamış «SMOMPK» etnoqrafik-folklor məcmuəsi də bu tipli mahnıların toplanması, tərcüməsi və nəşrinə biganə yanaşmamışdır. XX əsrin əvvəllərində «SMOMPK»da əksini tapmış bu cür ən maraqlı folklor materiallarından biri də P.Vostrikovun qələmə aldığı və «SMOMPK»un 1912-ci il 42-ci buraxılışında (I, 39) nəşr etdirdiyi «Azərbaycan tatarlarının musiqisi və nəğmələri» məqaləsidir. Məqalədə Azərbaycan musiqisinin tarixindən ümumi məlumat verən müəllif musiqi alətləri üzərində dayanır, tar, kaman, saz, zurna, ney, qaval, nağara, dəf kimi alətlərin quruluşundan, ifa imkanlarından danışır, bu alətlərin şəkillərini verir, Azərbaycan musiqisinin və mahnılarının bütün Qafqaz xalqlarının məclislərində ifa edildiyini, maraq və heyrətlə qarşılandığını söyləyir.

O, Azərbaycan rəqslərini ayrıca bölmədə təsvir edir, «Uzun dərə», «Mirzeyi», «Ceyranı», «Sultani», «Keçi-məməsi», «Heyratı» kimi oyun havalarının adlarını çəkir, «Heyratı» oyun havasının üzərində dayanır, onu «Yallı» kimi təsvir edir...

«Sazandalar və aşıqlar» bölməsində isə müəllif Qarabağ xanəndələri, muğam sənəti, aşıqların el arasındakı hörmətindən, uzun qış gecələri çalıb oxumasından, deyişmələrindən və dastan-nağıl danışmalarından ətraflı məlumat verir, mahnı və muğam janrının Qarabağda daha geniş yayıldığını qeyd edərək yazır: «Qarabağ və Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasında əsasən azərbaycanlılar yaşayırlar. Qarabağa yazın gəlməsilə başqa bir gözəllik başlayır. Quşların - bülüllərin cəh-cəhi, ötməsi yaşıl ormanları, uca dağları örtən möhtəşəm meşələri, çiçəkli-güllü çəmənzarları bürüyür və Qarabağ əhalisi əsrlər boyu bu möcüzəli təbii musiqi harmoniyasının içərisində yaşadıklarından böyükdən-kiciyə hamısı məharətlə, gözəl, təsirli, ecazkar səslə oxumağı bacarırlar. Təbiətin bu gözəlliyi onları ilhama gətirir. Heç bir yerdə nəğmə, mahnı, muğamat oxumaq Qarabağdakı kimi inkişaf edib, çiçəklənməyibdir. Burada hamı hər yerdə

oxuyur. Tarlada, evdə, bağda, dağda, toyda və yasda, dostların, qohumların məclislərində - hər yerdə yanıqlı və təsirli səsle, şaqraq zəngülələrlə bülbül kimi cəh-cəh vururlar. Burada yaşlı-cavan, qoca-gənc, fərq elməz, hamı oxumağı bacarır... Burada hamı və hər kəs mahnılardan, musiqidən zövq alır, öz daxili dünyalarını mahnı ilə ifadə edir, nəğmələrlə dinclik tapırlar. ...Bütün bunların bəstəsini də, sözlərini də qarabağlılar yaradırlar. ...Təəssüflər olsun ki, xalq həyatını ən təsirli, dəqiq və ifadəli əks etdirən Azərbaycan xalq mahnıları indiyə qədər nota köçürülməmişdir. Həqiqətən də, ən kiçik mahnı parçasında da, xalqın əqli inkişafının dərinliyini və zənginliyini, tarixi keçmişini təsəvvürə gətirmək olur. Həmçinin bu xalq nəğmələrində, mahnılarında onu yaradan –xalqın həyatsevərliyi, dərdi, kədəri, sevgisi, incə estetik zövqü əksini tapdığından bunları nota köçürüb qorumaq olduqca vacibdir.

...Bu xalq mahnılarında azərbaycanlıların əxlaqi-mənəvi sifətləri güzgüdəki kimi əks olunur. Mövzusunun və motivindən asılı olmayaraq tatar (Azərbaycan) nəğmələrində, mahnılarında əksər vaxt sakit, həzin bir kədər sezilir. Azərbaycanlılar istər toyda, istər məclislərdə, istər bayramlarda, istərsə də təklidə - mahnıları harada ifa etmələrindən asılı olmayaraq oxuyarkən yüksək səviyyədə ecaza gəlirlər, oxuyan da, dinləyən də sanki, özünü unudur...

... Azərbaycanlılar öz vətənlərini, keçmişlərini, ulu babalarını dərinləndirən sevirilər; onlar mərd-dirlər, sözlərinə düz, diqqətçil və dərrakəlidirlər, səmimi və ürəyiyumşaqdırlar, özgə dərdinə yanan, dərdə qalan, əldən tutan xalqdırlar. Bütün bunlar onların oxuduqları muğamlarda, mahnılarda, ifa etdikləri musiqidə bütün incəlikləri ilə öz əksini tapır. Lakin bu cür xasiyyətlərinə görə onlar bir çox hallarda aldanır və ziyan çəkirlər... Aşıqların da xalq arasında böyük hörmətləri var. ...Onlar bütöv bir poemanı (yəqin dastan nəzərdə tutulur - S. O.) şeirlə danışa bilirlər. Aşiq - əslində xalq improvizator - şairidir. Onlar saz çalıb-oxuyurlar. Onların danışığı ilə şeir oxumaları növbələşir. ... Azərbaycanda «Aşiq gördüyün çağırar! - deyərlər. Ümumiyyətlə, aşiq improvizator şair, ilhamlı müğənnidir!» (1, 11-17).

Bütün bu geniş, əhatəli və azərbaycanlıların milli xarakterini, mənəvi-əxlaqi psixologiyasını, zəngin xalq mədəniyyətinin incəliklərini obyektivlik və xüsusi rəğbətlə təsvir edən məqalədən sonra P.Vostrikov «Bir neçə Azərbaycan mahnıları» («Несколько азербайджанских песень») o başlığı altında «Maralım haxçik», «Tirmə şal», «Canlar içündəki canım, ay sənindir», «Evlərinin altı qaya», «Ay nigari, mən!», «Rüstəm», «Nəbi», «Uşaqlar yazda», «Tifil ilə bir quş», «Uşaq mahnı tapmacası» mətnlərini və Xasav-yurtda kumıklardan qələmə aldığı tatar dilində «Abdulləttib» kimi xalq mahnılarının mətnləri dərc edilir, rusca tərcüməsi verilir, bəzi mahnıların yaranması haqqında rəvayət və əfsanələrdən misallar gətirir. Onu da qeyd edək ki, «SMOMPK» məcmuəsində ilk dəfədir ki, həmişə işlədilən «Tatar» anlayışı əvəzinə «Azərbaycan» anlayışı ortaya gəlir və haqlı yerini tutur.

Bu mahnı mətnlərinin sırasında Azərbaycan xalq qəhrəmanlıq mahnı mətnləri də, xüsusi maraq doğurdu. Bunlardan biri «Nəbi», digəri isə «Rüstəm» mahnı mətnidir.

Maraqlı cəhətlərdən biri budur ki, P.Vostrikovun «Bir neçə Azərbaycan mahnıları» adı altında təqdim etdiyi altıncı mətn olan «Rüstəm» xalq qəhrəmanlıq mahnısı ondan əvvəl dərc edilmiş A. Kalaşevin topladığı eyni adlı mahnı mətni ilə eynidir (2, 68-69.) P.Vostrikov «Nəbi» mahnısına geniş şərh verməklə yanaşı, «Rüstəm» mahnısını da təhlil etmiş, mətnin mənasına uyğun onu izah etməyə çalışmışdır. Lakin P.Vostrikovdan daha əvvəl «Rüstəm» qəhrəmanlıq mahnısının mətnini dərc etdirən A.Kalaşev buna daha ətraflı şərh vermiş, mahnının yaranma

səbəbini göstərmiş, hətta rus qrafikasında verilməsi mümkün olmayan fonemlərin transkripsiyasını da qeyd etmişdir...

Bu, XIX əsrdə bütün şənlik məclislərində oxunan «Gəlin gedək, Xoruzlunun düzünə» misrası ilə başlanan mahnıdır. A.Kalaşev qeyd edir ki, bu mahnı müxtəlif variantlarda, demək olar ki, Zaqafqaziyanın hər yerində ifa edilir. Belə rəvayət edirlər ki, bu mahnı Şuşa qəzasının Xoruzlu yaylasında 1884-cü ildə xəyanətkar quldurlar tərəfindən öldürülmüş Rüstəm adlı igid, mahalda qəhrəman kimi məşhur olan bir gəncin bacısı tərəfindən onun faciəli ölümünə həsr edilmişdir. Əslində, bu mətn qəhrəmanın igidliyini, qoçaqlığını yox, onun ölümünü, faciəsini əks etdirən ağı ovqatlı, lirik, yanıqlı bir mahnıdır. Lakin bu ağrının təsviri elədir ki, obrazın qəhrəmanlığı, igidliyi bu yanğının, ağrının içərisindən məlum olur:

Gəlin gedək Xoruzlunun düzünə, düzünə,
Ay! Güllə dəyif Urustamın dizinə:
Xəbər getsin Cavad xanın qızına, qızına!
Ay! Nicə qıydın, Urustamı öldürdün?
Zalım oğlu, bedin oğlu, şam-çırağı söndürdün!
Namuradı öldürdün! (2, 8-69).

R.Vostrikovda mətnin məzmununda deyil, sözlərin deyiliş tərzində fərq var. A.Kalaşev ləhcəni saxlayıb (məsələn, Urustam, bedin oğlu, güllə dəyif və s.), R.Vostrikovun mətnində isə ləhcə, xalq deyiliş tərzini qorunmayıbdır (Rüstəm, kafir oğlu, güllə dəyib və s.), həmçinin, bəndlərdə qrafik, misralarda isə yer dəyişikliyi var:

1. Gəlin qədək Xorusdunun Düzünə, düzünə!
Xəbər getsin Cavad xanın
Qızına, qızına!
Ay, güllə dəgüb Rüstəmin dizinə,
Ay, necə qıydın Rüstəmi öldürdün!
Ay, zalım oğlu, ay kafir oğlu!
Şam çırağı söndürdün!
Namuradı öldürdün!

Mahnı A.Kalaşev mətnində üç bənddən, on səkkiz misradan, P.Vostrikov mətnində isə üç bənddən, 27 misradan ibarətdir. İkinci mətnə misraların çoxluğu misraların qrafik bölgüsündən yaranmışdır.

Misraların bu qrafik bölgüsü mahnının mətninin ritmikasını qorumuş və olduqca lirik, gərgin hissi-psixoloji ovqatda ifa edilən, ağır bir faciəni əks etdirən mahnıdır... Mahnı mətninin daşdığı informasiya qatından məlum olur ki, Rüstəm həmin dövrdə yaşayan igid, qorxmaz, şücaət göstərən və bu xüsusiyyətlərinə görə xalq arasında məşhurlaşan, xalq tərəfindən sevilən qəhrəmanlardan olmuşdur. Hətta o Cavad xan adlı nücəbanın rəğbətini qazanmış və mahnıda «Cavad xanın qoçağı» adlandırılan, qızının nişanlısı olan, hələ muradına (mətnə «namurad» sözü) çatmayan, evin tək oğlu (mətnə «şam çıraq» sözü) igid bir oğlandır:

2. Açılıbdır Xoruzlunun
Çiçəyi, çiçəyi...

Al qana batıb Rüstəmin
 Birçəyi, birçəyi...
 Ay, yıxılıbdur Cavad xanın qoçağı
 Ay, necə qıydın Rüstəmi öldürdün?!
 Ay zalım oğlu, bidin oğlu,
 Şam-çırağı söndürdün!
 Namuradı öldürdün!

3. Anama deyın ağlamasın
 Düşgündü, düşgündü.
 Ay, güllə dəyən Rüstəmə
 Üç gündü, üç gündü.
 Ay, qannı köpük dərələrdən daşkındı,
 Ay, necə qıydın Rüstəmi öldürdün?!
 Ay zalım oğlu, ay kafir oğlu,
 Şam çırağı söndürdün!
 Namuradı öldürdün! (3, 27-29)

P.Vostrikov mətni bütünlükdə rus dilinə dəyərinə, ritmi, havacatı saxlamaqla uyarlı bir tərzdə tərcümə etməyi bacarmış və iki sözə («Ay balam» və «Xoruzlu») əmək yazısında belə bir şərh vermişdir: «Ай баламь- восклицание, выражающее душевную скорбь»; «Хоружлинская равнина находится в Шушинском уезде».

«Rüstəm» qəhrəmanlıq-lirik xalq mahnısından mətnin birinci bəndinin tərcüməsini nümunə kimi misal gətiririk:

Идите, пойдете на Хоружлинскую
 Равнину, равнину!
 Дайте знать Джавадъ-хана
 Дочери, дочери!
 Ай, пуля попала в колено Рустама,
 Ай, какъ ты не сжалился, убилъ Рустама!
 Ай, сынъ деспота, сынъ гяура –
 Свечу-огонь ты потушилъ!

Не достигшаго своей цели убилъ! (3,28- Mətnin «SMOMPK»dakı orfoqrafiyası saxlanılmışdır).

P.Vostrikovun topladığı Azərbaycan xalq mahnıları mətnlərinin 7-cisi «Məişət mahnısı!» («Песни бытовые») başlığı altında təqdim etdiyi «Nəbi» mahnı mətnidir (2,29-31).

Bizə elə gəlir ki, müəllif burada, bəlkə də, bilərəkdən yanlışlığa yol vermişdir. Çünki, məlumdur ki, Qaçaq Nəbi çarizmin haqsızlığına qarşı mübarizə aparmış, yüzlərlə rus jandarmını öldürmüşdür. Onun qəhrəmanlığı, igidliyi barəsində qoşulmuş və məclislərdə şövqlə oxunan mahnının janrını «qəhrəmanlıq mahnısı» kimi təsnif etmək, əlbəttə ki, onun üçün çətin olardı. Bu bir də ondan görünür ki, P.Vostrikov mətndən keçən «Həcər xanım» antroponimə izah verərkən Nəbini «razboynik - quldur» kimi təqdim etmişdir; halbuki, mahnının dördüncü bəndinin ikinci misrasında Nəbi qaçaq kimi təqdim edilir.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, P.Vostrikovun əmək şərhlərində izahı verilən və mahnının mətnində olan iki toponimin bu gün üçün olduqca siyasi və coğrafi əhəmiyyəti vardır. Bunlardan biri Yelizavetpol (Gəncə) qəzasının Ərəş mahalının Göytəpə adlanan yüksəkliyi, ikincisi isə yenə də Yelizavetpol (Gəncə) qəzasına daxil olan Zəngəzur mahalının Gorus qalasıdır. P.Vostrikovun şərhini rus dilində olduğu kimi təqdim edirik: «Гео́кь-тапа – название местности и вершины вь Арешскомь уезде Елисаветп.губ.; Герюсы –местечко Зангезурскаго уезда, Елисаветп.губ.» ((1,30). Bu faktın özü də, bir daha sübut edir ki, sonradan Ermənistana verilən Ərəş və Zəngəzur mahalları köklü Azərbaycan torpaqları olmuşdur!!

P.Vostrikovun təqdim etdiyi «Nəbi» qəhrəmanlıq mahnı mətni yeddi bənddən, hər bənd isə dörd misradan ibarətdir. Qafiyələnmə forması a+a+b+b tərzindədir. Bəndin iki ardıcıl misrası müstəqil, üçüncü-dördüncü misraları isə bütün bəndlərdə təkrar edilən nəqərat kimi səsləndirilir. Müəllifin qeydinə görə birinci misra ifa zamanı 2 dəfə təkrar edilir. Yaxşı cəhətlərdən biri də budur ki, mətnin deyiliş-ləhcə tərzü mümkün qədər saxlanılmışdır. Mətnin orijinalından sonra onun rus dilində tərcüməsi verilmişdir. P.Vostrikovun mətni müasir «Nəbi» (Bu mahnı el arasında «Ay, Bözət!», «Qaçaq Nəbi» adları ilə də tanınır) mahnı mətnindən fərqli olduğundan onu bütöv şəkildə təqdim edirik:

1. Nəbi bizim yerdə bir can bəslədi, (2 dəfə)

Kəkili, birçəyi dəstə-dəstədi:
Qoy mənə(ə) desinlər, oy nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

2. Araz qırağında bir güllə atdım,

Otuz iki kazakı qol-qola çatdım:
Qoy mənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

3. Göytəpədə qəndi-şəkər azdilər (əzdilər),

Nəbinin adını kaçak (qaçaq) yazdilər:
Qoy mənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi!

4. Nəbi çıxubdı Gorusin başınə

Aynalı tüfəngi salub döşünə:
Qoy mənə desinlər, ay nadan Nəbi!
Divanı dalınca, oynadan Nəbi!

5. Gün gəlүbdür günortanın yerinə,

Həcər xanum qalxub atın belinə:
Qoy mənə desinlər, oy nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi.

6. Nəbini bir dəstə kazak bürüdü,

Həcər xanum qəzəmetdə çöridü (çürüdü):

Qoy mənə desinlər, oy nadan Nəbi!
Divanı dalınca oynadan Nəbi.

Tərcümədən iki bənd nümunə:

6. Агарь-ханум села на лошадь,
Когда солнце стояло въ зенить:
Пусть меня называютъ невежею-Наби,
Который поднимаетъ противъ себя всю полицию.
7. Отрядъ казаковъ окружилъ Набия,
Агарь-ханумъ страдала въ тюрьме:
Пускай называютъ меня Набиемъ-невежею,
Который всю полицию поднялъ противъ себя(3,29-31).

Müəllif bu mahnı mətninin yaranma səbəbini erməni şovinizminin və rus işğalçı milli siyasətçilərinin mövqeyindən izah etmiş, XIX əsrin rus çarizminə qarşı aparılan Azərbaycan milli azadlıq hərəkatının formalarından biri olan və Azərbaycanı bürümüş qaçaqçılıq hərəkatından diqqəti yayındırmaq üçün Qaçaq Nəbinin adı ilə bağlı olan və bütün Qarabağı, Zəngəzuru, Naxçıvanı və Cənubi Azərbaycanı bürüyən Azərbaycan xalq azadlıq hərəkatının təsir gücünü və Azərbaycanla bağlı geniş miqyasını azaltmaq, kiçiltmək məqsədilə Nəbini «daha balaca milli azlıq olan kürd millətinin içərisindən çıxan bırı quldur kimi təqdim etməyə çalışaraq bu mahnının yaranma səbəbini yanlış olaraq» belə şərh etmişdir:

«Bu mahnı Qarabağ kürdləri tərəfindən məşhur quldur, yolkəsən Nəbinin şəninə qoşulmuşdur. (Halbuki, mətndə «Nəbinin adını kaçak yazdılar»- misrasında Nəbinin quldur-razboynik olmadığı təsdiqlənir -S. O.). Kürdlər rus sivilizasiyasının təsiri ilə indi-indi itaətkarlığa boyun əyməkdədirlər və az-az olsa da düzgün əmək həyatına alışmaqdadırlar. Lakin 30-40 il bundan əvvəl kürdlər dəstələrlə dağlardan yenər qonşu kəndlərə, daha çox isə İrəvan, Yenibəyazid və Zəngəzur qəzalarında məskunlaşan ermənilərin üzərinə hücumlar təşkil edər, onların qadın və uşaqlarını əsir alar, mal-qaralarını isə sürüb aparardılar. Vəhşiliyə, cəhalətə bu cürə meyillilik indi kürdlər arasında az-az rast gəlinə də, o da müşahidə edilir ki, həqiqi Avropa mədəniyyəti, vətəndaşlıq ruhu, insanın-insana humanist münasibəti hələlik bu tezliklə onların əxlaqi-mənəvi qüsurlarını yarıb keçə bilməyəcəkdir. Çünki bu cürə cəhalət, avamlıq, aşağı mənəvi səviyyə lap ilk dövrlərdən nəsil-dən-nəsilə ötürülür, onların həyat tərzlərinə çevrilir. Kürdlər öz uşaqlarını ilk yaşlarından oğurluğa, quldurluğa təhrik edir, onları bu işə həvəsləndirir, hətta heyvanlara qarşı onlarda ən iyrencə qəddarlıq vərdişləri aşılayırlar.» Məsələ bundadır ki, P.Vostrikov bu «məlumatları» indi özlərini kürd millətinə «dost» göstərən Qəmərli məktəbinin müəllimi erməni əsilli K.Xaçaturovun «Курды, черты ихъ характера и быта» (4, 64-90.) məqaləsindən götürmüşdü.

Ermənilərin öyrətməsi və hiyləgər diktəsi ilə gerçəklikdən və həqiqətdən xəbəri olmayan P.Vostrikov erməni məkrinin toruna düşərək «fikrini» belə davam etdirir: «Vicdanlı, düzgün həyat sürən adamlara kürdlər nifrətlə yanaşırlar; hətta kürd qızları ömürlərində heç olmasa bir dəfə oğurluq etməyən, yol kəsməyən, yaxud adam öldürməyən gəncə həqarətlə baxırlar və belə gəncə ərə getməzlər. Belə bir həyata baxış və dünyagörüşünün özündə də, kürdlər arasında quldurluğa son qoymağa imkan vermir. On iki il bundan qabaq Yelizavetpol (Gəncə - S. O.) quberniyasının Zəngəzur qəzasında Nəbi adlı bir kürdün başçılığı ilə quldur dəstəsi meydana

gəldi. Belə danışırlar ki, Nəbi bir məşhur bəyin mehtəri olubdur. Bir dəfə Nəbi öz qonşusunu öldürdüyündən yerli polislər tərəfindən izlənilir. Bir neçə il Nəbi dağlarda, meşələrdə gizlənir, ortaya çıxmır. Özü kimi otuza qədər qulduru başına yığıqdan sonra o, arazqırağı kəndlər və zəngəzurlular üçün sağalmaz dərddə, bəlaya çevrilir. Məsələn, günün-günorta çağında o istədiyi kəndə basqın edir, əlinə keçən sakinləri qırır, nələri var talayır, mal-qaralarını aparır, hətta adam-başına vergi təyin edib pul tələb edirmiş.

Nəbinin Həcər xanım adında arvadı varmış. Onun özü də, Nəbi kimi at minər, silahdan bacarıqla istifadə edə bilirmiş. Ən sürətli atın belində, çaparaq onun atdığı güllə hədəfindən yayınmazmış. Beləliklə, Həcər xanım Nəbinin əsas, birinci köməkçilərindənmiş.

Tezliklə, polislər bu həyasızlaşmış quldur dəstəsinə qarşı ciddi ölçülərə əl atmış, Nəbinin arvadı tutularaq həbs edilmiş, quldur özü isə əldən çıxıb İrana qaçmış, orada isə izsiz-soraqsız itkin düşmüşdür. «Nəbi» mahnısı müxtəlif variantlarda oxunur və sadə adamların xoşuna gəlir. İndi isə Yelizavetpol quberniyasının şəhərlərində, xüsusən də Şuşa şəhərində bu mahnını tez-tez eşitmək olur. ...Bu mahnı azərbaycanlı tatarlar arasında olduqca məşhurdur və bütün aziat musiqi alətlərində ifa olunur» (3,37-39).

Bu məsələnin üzərində ona görə belə geniş dayandıq ki, erməni məkri ilə birləşən rus şovinizist siyasəti millətləri bir-birinə qarşı qoymaq üçün həqiqəti təhrifdən belə çəkinməmişdir. Onlar Nəbi kimi bir Azərbaycan xalq qəhrəmanını milliyyətə kürd etməklə həm o dövr üçün ciddi bir siyasi addım atmış olur, belə ki, problemi böyük xalqın üzərindən götürüb daha kiçik, az inkişaf etmiş bir xalqın üzərinə atır. Üsyankar hərəkət başçısı Qaçaq Nəbini - xalq mübarizini, Rusiyada ona bərabər olan Stepan Razin, İngiltərədə Vilhelm Tel kimi xalq hərəkəti qəhrəmanını kürd yolkəsəni, qulduru etməklə məsələni bəsitləşdirmək istəmişlər. Onu xalqa qarşı olan, xalqı, sadə kənd adamlarını soyan, talayan obraz kimi təqdim etməyə çalışmış, xalq arasında öz qəhrəmanına məhəbbətlə yaranmış mahnıları, dastanları yanlış izaha çalışmışlar.

Həmçinin, erməni məkri daha uzaq bir dövrə hesablanmış cinayət işlətməmiş, gələcəkdə iki böyük xalqı bu sferada qarşıdurmaya sövq etmək niyyəti güdmüşlər. İndinin özündə də, onların fitnəsi ilə Azərbaycan milli qəhrəmanı olan Qaçaq Nəbini yenə də vaxtaşırı kürd kimi təqdim edir, məqalələr yazır, İNTERNET saytlarında yerləşdirməklə milli-mənəvi təxribatla məşğul olurlar. İndi onu geridə qalmış, vəhşiləşmiş, soyğunçu, ermənilərin düşməni kürd xalqının quldur, yolkəsən oğlu kimi yox, «Kürd xalqının igid oğlu Qaçaq Nəbi» («Славном сыне курдского народа Гачар Наби») adlandırırlar!? Bu isə kökündən yanlışdır.

«Kürd» adlandırılan Qaçaq Nəbi barəsində bircə cümlə də, bircə misra da kürd dilində xalq nümunəsi yoxdur! Qeyri millətin qəhrəmanı haqqında, o nə qədər böyük qəhrəman olsa da, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan aşıqları söz söyləməz, mahnılar bəstələməz, dastan qoşmazdılar!

Məlumdur ki, XIX əsrdə Azərbaycanda qaçaqçılıq hərəkəti kifayət qədər genişlənmiş, Azərbaycanda çarizmə qarşı mübarizə formalarından birinə çevrilmişdi. Qaçaq Nəbi kimi Qatır Məmməd, Qaçaq Kərəm, Qandal Nağı, Qaçaq Adıgözəl, Qaçaq Gənçim, Qaçaq Araz, Qaçaq Məmməd kimi qaçaqlar müxtəlif vaxtlarda - XIX əsrin ikinci yarısında, XX əsrin ilk onilliklərində bu hərəkətin məşhur başçılarından olmuşlar. Onlar barəsində xalq arasında müxtəlif əfsanələr, bir çoxları haqqında yazılı ədəbiyyatda müxtəlif əsərlər yaransa da, xalq arasında Qaçaq Nəbi, Qaçaq Kərəm və Qatır Məmməd, Qandal Nağı daha məşhur olmuş, onların igidlikləri xalq yaradıcılığında geniş bir şəkildə tərənnüm edilmiş, mahnılar qoşulmuş, dastan yaradılmışdır. Yəni, qənaətimiz budur ki, Qaçaq Nəbi özgə millətdən olsaydı Azərbaycan xalqının içindən çıxan

bu qədər xalq qəhrəmanları içərisində Koroğludan sonra ona belə bir möhtəşəm dastan və mahnılar qoşmağa elə bir ehtiyac olmaz idi...

Ümumiyyətlə, bütün bu mənfi, yanlış cəhətlərinə baxmayaraq P.Vostrikovun bu məqaləsi Azərbaycan xalq musiqisinin, mahnı və nəğmələrinin tədqiqində olduqca qiymətli tarixi mənbələrdən hesab edilməlidir. Çünki P.Vostrikov Azərbaycanın xalq qəhrəmanı Qaçaq Nəbi barəsində qoşulmuş bu mahnını ilk dəfə yazıya almış, onun mətnini orijinalda, ruscaya tərcümədə dərc etdirmiş, ilk dəfə rus oxucularında Qaçaq Nəbi barəsində təsəvvür yaratmışdır.

O ki, qaldı, erməni məkri ilə Qaçaq Nəbinin qeyri-türk millətinin nümayəndəsi kimi təqdim edilməsinə, bu yanlışlığı mahnının özü, mətni izahsız, şərhətsiz sübuta yetirir ki, Azərbaycan xalqı öz qəhrəmanını necə bir məhəbbətlə mahnılarda, dastanlarda, bədii əsərlərdə tərənnüm etmişdir. Ayıq oxucu «Qaçaq Nəbi» dastanını, Azərbaycanın xalq şairi Süleyman Rüstəmin «Qaçaq Nəbi» pyesini və bu pyes əsasında ssenarisi yazılmış və çəkilmiş «Atları yəhərləyin» bədii filmi xatırlamamış olmazlar! Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, P.Vostrikovun «Nəbi» mahnı mətnini yazıya alıb, ruscaya çevirərək «SMOMPK» məcmuəsində nəşr etdirməsinə əhəmiyyətli folklor faktlarından biri hesab etməyə dəyər!..

ƏDƏBİYYAT:

1. SMOMPK. XLII , выпуск, I отдел, Тифлис, 1912
2. Калашев А., Иоакимов А. Татарские тексты. Песни, загадки, пословицы, SMOMPK. XVIII-выпуск, II отдел, Тифлис, 1894
3. Востриков П. Музыка и песня у азербейджанских татар. SMOMPK. XLII , выпуск, I отдел, Тифлис, 1912
4. SMOMPK. XX выпуск, I отдел, Тифлис, 1894

Səhər Orucova.
Bakı Dövlət Universiteti(Azərbaycan)

«SMOMPK» MƏCMUƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN XALQ QƏHRƏMANLIQ MAHNILARI

XÜLASƏ

Azərbaycan folklorunda qəhrəmanlıq nəğmə və mahnıların tarixi çox qədimdir. Xalq öz içindən çıxan igidlik göstərən qəhrəmanlarına həmişə nəğmələr, mahnılar qoşmuş və el məclislərində ifa etmişlər. «SMOMPK» məcmuəsində də bu tipli mahnılar çap olunmuşdur. P.Vostrikovun qələmə aldığı və «SMOMPK»-un 1912-ci il, 42-ci buraxılışında nəşr etdirdiyi «Azərbaycan tatarlarının musiqisi və nəğmələri» məqaləsidir. Müəllif burada bir neçə mahnı haqqında məlumat verir, o cümlədən «Rüstəm», «Gəlin gedək Xoruzlunun düzünə», «Nəbi» və s. Bu mahnıların «SMOMPK» məcmuəsində nəşr etdirilməsi əhəmiyyətli folklor faktlarından biri hesab etmək olar.

Açar sözlər: Mahnılar, aşıq, xalq, tərcümə, mətn, məcmuə, folklor

Сахяр Оруджева
Бакинский Государственный Университет (Азербайджан)

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ НАРОДНЫЕ ГЕРОИЧЕСКИЕ ПЕСНИ
В СБОРНИКЕ «СМОМПК»**

РЕЗЮМЕ

История народных песен в Азербайджанском фольклоре очень древна. Народ всегда создавал героические песни о своих героях, вышедших из этой же среды и исполнял на различных торжествах. Такого плана песни печатались в сборнике «СМОМПК». Статья П.Вострикова «Музыка и песни Азербайджанских татар» была напечатана в 1912-м году в 42-м выпуске сборника «СМОМПК». Автор дает информацию о нескольких песнях, в том числе о таких песнях, как «Рустам», «Давайте пойдёмте на Хоружлинскую равнину», «Наби» и т.д. Печатание этих песен придает большое значение сборнику «СМОМПК».

Ключевые слова: Песни, ашыг, народ, перевод, текст, сборник, фольклор

Sahar Orujova
Baku State University (Azerbaijan)

AZERBAIJAN NATIONAL HEROIC SONGS IN THE JOURNAL SMOMPK

SUMMARY

The history of the national songs in Azerbaijan folklore is very ancient. The nation was always creating heroic songs about its heroes living in this environment and singing in different holidays. These kinds of songs were published in the journal SMOMPK. The articles of P. Vostrikov "Music and songs of Azerbaijani tatars" was published in 1912 in the 42nd print of the journal SMOMPK. The author gives information about some songs, as well as about these songs such as "Rustam", "Let's go to Khoruzmink plain", "Nabi" and so on. The publishing of this songs it is very important for the journal SMOMPK.

Key words: Songs, ashig, nation, translation, text, journal, folklore.